

Chilmurzayeva Maftuna Abdumannon qizi**ALFRAGANUS UNIVERSITETI***Filologiya fakulteti, Tillarni o'qitish markazi, o'qituvchi,***ORCID: 0009-0003-3402-5919****TARIXIY ROMAN TARAQQIYOTI TENDENTSIYALARI: WALTER SCOTT AS-
ARLARI MISOLIDA****Annotatsiya**

Mazkur maqolada tarixiy roman janrining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari Walter Scott ijodi misolida ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda yozuvchining tarixiy voqealarni badiiy talqin etish usullari, tarixiy haqiqat va badiiy to'qima uyg'unligi, milliy tarixni ifodalashdagi poetik tamoyillari hamda uning jahon adabiyotida tarixiy roman janri rivojiga qo'shgan hissasi yoritiladi. Shuningdek, Scott romanlarida romantizm va realizm elementlarining uyg'unlashuvi, tarixiy shaxslar va badiiy obrazlar tizimining o'ziga xosligi ham tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari Walter Scott tarixiy roman janrining nazariy va amaliy asoslarini shakllantirgan yetuk adiblardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: tarixiy roman, Walter Scott, tarixiy haqiqat, badiiy to'qima, romantizm, realizm, tarixiy obraz, milliy tarix.

Abstract

This article examines the development of the historical novel through the literary works of Walter Scott. The research analyzes Scott's artistic interpretation of historical events, the relationship between historical reality and fiction, his poetic principles in portraying national history, and his contribution to the evolution of the historical novel in world literature. Furthermore, the study explores the combination of Romanticism and Realism in Scott's novels as well as the distinctive features of his historical and fictional characters. The findings indicate that Walter Scott established the theoretical and artistic foundations of the modern historical novel.

Keywords: historical novel, Walter Scott, historical truth, fiction, Romanticism, Realism, historical character, national history.

Аннотация

В данной статье научно анализируются этапы становления и развития жанра исторического романа на примере творчества Вальтера Скотта. В исследовании рассматриваются художественные методы интерпретации исторических событий, используемые писателем, гармоничное сочетание исторической достоверности и художественного вымысла, поэтические принципы отражения национальной истории, а также его вклад в развитие жанра исторического романа в мировой литературе. Кроме того, анализируется сочетание

элементов романтизма и реализма в романах Скотта, а также своеобразие системы исторических личностей и художественных образов. Результаты исследования свидетельствуют о том, что Вальтер Скотт является одним из выдающихся писателей, заложивших теоретические и практические основы жанра исторического романа.

Ключевые слова: исторический роман, Вальтер Скотт, историческая достоверность, художественный вымысел, романтизм, реализм, исторический образ, национальная история.

Kirish

Tarixiy roman jahon adabiyotining eng muhim epik janrlaridan biri bo'lib, u tarixiy voqealarni badiiy tafakkur asosida qayta yaratish orqali o'quvchiga ma'lum bir davrning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotini chuqur anglash imkonini beradi. Mazkur janr tarixni oddiy bayon qilish bilan cheklanmaydi, balki tarixiy jarayonlarning inson taqdiri, milliy ong va jamiyat taraqqiyotiga ta'sirini ham yoritadi. Shu jihatdan tarixiy roman badiiy tafakkur bilan tarixshunoslik o'rtasidagi muhim bog'lovchi vosita hisoblanadi.

XVIII asr oxiri hamda XIX asr boshlarida Yevropada tarixga bo'lgan qiziqishning ortishi, milliy davlatchilik g'oyalarining kuchayishi va romantizm oqimining rivojlanishi tarixiy roman janrining keng taraqqiy etishiga zamin yaratdi. Aynan shu davrda shotland yozuvchisi Walter Scott tarixiy roman janrini yangi bosqichga olib chiqdi. U tarixni faqat mashhur shaxslar faoliyati orqali emas, balki oddiy xalq hayoti, urf-odatlar, madaniyati va turmush tarzi orqali tasvirlashga erishdi.

Walter Scottning "Waverley", "Rob Roy", "Old Mortality", "The Heart of Midlothian", "Ivanhoe" va "Quentin Durward" kabi romanlari tarixiy roman poetikasining shakllanishida muhim o'rin egallaydi. Ushbu asarlarda tarixiy voqealar hujjatlarga tayangan holda yoritilgan bo'lsa-da, badiiy to'qima va obrazlar tizimi orqali ular yanada jonli va ta'sirchan ko'rinish olgan. Scott tarixiy faktlarni estetik maqsadlarga bo'ysundira olgan ijodkor sifatida tarixiy roman janrining asoschisi sifatida e'tirof etiladi.

Bugungi kunda Walter Scott ijodi nafaqat ingliz adabiyotida, balki fransuz, nemis, rus va boshqa milliy adabiyotlarda tarixiy roman rivojining nazariy asoslarini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Uning ijodi Alexandre Dumas, Victor Hugo, Alessandro Manzoni, Lev Tolstoy singari yozuvchilarga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Walter Scott asarlari misolida tarixiy roman taraqqiyotining asosiy tendensiyalarini aniqlash va yozuvchining tarixiy haqiqatni badiiy talqin etish tamoyillarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Tarixiy roman janri jahon adabiyotshunosligida eng ko'p tadqiq etilgan janrlardan biri hisoblanadi. Ushbu janrning nazariy asoslari XIX asrdan boshlab

shakllana boshlagan bo'lsa, XX–XXI asrlarda uning poetikasi, tarixiy haqiqatni badiiy aks ettirish tamoyillari va tarixiy tafakkur bilan bog'liq jihatlarini keng ilmiy tadqiq etildi. Ayniqsa, Walter Scott ijodi tarixiy roman nazariyasini ishlab chiqishda muhim ilmiy manba sifatida e'tirof etiladi.

Tarixiy roman nazariyasiga oid fundamental tadqiqotlardan biri Georg Lukácsning *The Historical Novel* (1937) asaridir. Olimning ta'kidlashicha, tarixiy roman o'tmishni shunchaki tasvirlash emas, balki tarixiy taraqqiyot qonuniyatlarini inson taqdiri orqali ochib berishga xizmat qiladi. Lukács Walter Scottni zamonaviy tarixiy roman asoschisi sifatida e'tirof etadi. Uning fikricha, Scott tarixiy jarayonlarni oddiy xalq vakillari hayoti orqali ko'rsatish orqali tarixni "tirik" hodisaga aylantirgan.

Avrom Fleishman *The English Historical Novel* asarida ingliz tarixiy romanining shakllanish bosqichlarini tahlil qilib, Walter Scott ijodini ushbu janr rivojidagi burilish nuqtasi sifatida baholaydi. Tadqiqotchining fikricha, Scott tarixiy voqealarni hujjatli aniqlik bilan emas, balki badiiy ishonchlilik tamoyili asosida tasvirlaydi. Bu esa tarixiy roman estetikasining muhim belgilaridan biri hisoblanadi.

David Daiches Walter Scott ijodiga bag'ishlangan ilmiy izlanishlarida yozuvchining Shotlandiya tarixini badiiy qayta yaratishdagi mahoratini alohida ta'kidlaydi. Olim Scottning romanlari milliy o'zlikni anglash jarayonida muhim o'rin tutganini qayd etadi. Uning fikriga ko'ra, Scott tarixiy voqealarni tasvirlashda faqat siyosiy hodisalarga emas, balki xalqning urf-odatlarini, tili, madaniyati va ijtimoiy hayotiga ham katta e'tibor qaratgan.

Jerome de Groot zamonaviy tarixiy roman nazariyasiga bag'ishlangan *The Historical Novel* nomli tadqiqotida tarixiy roman rivojining yangi bosqichlarini yoritadi. Tadqiqotchi Walter Scott yaratgan badiiy model keyingi ikki yuz yil davomida tarixiy roman uchun asosiy namunaga aylanganini ta'kidlaydi. De Groot tarixiy roman tarixini qayta yozish emas, balki uni yangi estetik nuqtai nazardan talqin qilish vositasi ekanligini qayd etadi.

Harry E. Shaw tarixiy roman poetikasini tahlil qilar ekan, Walter Scott romanlarining asosiy xususiyati tarixiy muhitning tabiiyligi va badiiy qahramonlarning ishonarliligida ekanligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, Scott tarixiy shaxslarni markazga qo'yishdan ko'ra, oddiy insonlarning tarixiy voqealar ichidagi o'rnini ko'rsatishga intilgan.

Linda Hutcheon postmodern tarixiy roman nazariyasini ishlab chiqishda Walter Scott an'analarga murojaat qiladi. Uning fikricha, zamonaviy tarixiy romanlar ham Scott yaratgan tarix va badiiy to'qima uyg'unligi tamoyillaridan foydalanadi, biroq tarixni ko'proq tanqidiy nuqtai nazardan qayta talqin qiladi.

Rus adabiyotshunosligida ham Walter Scott ijodi keng tadqiq etilgan. V. M. Jirmunskiy, M. M. Baxtin va boshqa olimlar Scott romanlarining janriy xususiyatlari, tarixiy tafakkur hamda polifonik tasvir usullarini ilmiy jihatdan tahlil qilganlar. Baxtin,

xususan, tarixiy romanlarda zamon va makon ("xronotop") uyg'unligini muhim poetik unsur sifatida baholaydi. Bu jihat Walter Scott romanlarida yaqqol namoyon bo'ladi.

O'zbek adabiyotshunosligida ham tarixiy roman masalalari yuzasidan qator ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Pirimqul Qodirov, Odil Yoqubov va Muhammad Ali kabi adiblarning tarixiy romanlari yuzasidan olib borilgan tadqiqotlarda Walter Scott yaratgan tarixiy roman an'alarining bilvosita ta'siri qayd etiladi. Garchi o'zbek olimlari tomonidan Scott ijodi maxsus monografik tadqiqot obyekti sifatida kam o'rganilgan bo'lsa-da, tarixiy roman poetikasiga bag'ishlangan ishlarda uning nomi tarixiy roman asoschisi sifatida muntazam tilga olinadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, aksariyat tadqiqotchilar Walter Scottni tarixiy roman janrining asoschisi sifatida e'tirof etadilar. Biroq uning asarlarida tarixiy haqiqat va badiiy to'qimaning o'zaro munosabati, tarixiy shaxslar obrazining poetikasi hamda tarixiy roman taraqqiyotidagi tendensiyalarni zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan kompleks o'rganish hanuz dolzarbligicha qolmoqda. Aynan shu jihat mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot tarixiy-adabiy, qiyosiy-tipologik hamda badiiy tahlil metodlari asosida amalga oshirildi. Tadqiqotning asosiy obyekti sifatida Walter Scottning *Waverley* (1814), *Ivanhoe* (1819), *Rob Roy* (1817), *Old Mortality* (1816), *The Heart of Midlothian* (1818) hamda *Quentin Durward* (1823) romanlari tanlandi. Ushbu asarlar tarixiy roman janrining shakllanishi va taraqqiyotini ifodalovchi eng muhim namunalar sifatida baholandi.

Tadqiqot davomida tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'rtasidagi munosabatni aniqlash uchun tarixiy manbalar hamda adabiy matnlar o'zaro qiyoslandi. Asarlarda tarixiy voqealarning aks ettirish darajasi, tarixiy shaxslarning badiiy talqini, milliy kolorit, zamon va makon tasviri hamda syujet qurilishining o'ziga xos jihatlari alohida tahlil qilindi.

Shuningdek, Walter Scott ijodining keyingi tarixiy roman taraqqiyotiga ko'rsatgan ta'sirini aniqlash maqsadida Georg Lukács, Jerome de Groot, David Daiches, Harry E. Shaw va Avrom Fleishman kabi olimlarning nazariy qarashlari qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari induktiv va deduktiv yondashuvlar asosida umumlashtirildi.

Mazkur metodologiya Walter Scott romanlarining badiiy-estetik xususiyatlarini, tarixiy tafakkur konsepsiyasini hamda tarixiy roman poetikasidagi o'rnini ilmiy asosda yoritish imkonini berdi.

Natijalar va muhokama

1. "Waverley" romani va tarixiy roman poetikasining shakllanishi

1814-yilda nashr etilgan *Waverley* romani nafaqat Walter Scott ijodining, balki butun Yevropa tarixiy roman janrining yangi bosqichini boshlab bergan asar

hisoblanadi. Adabiyotshunoslarning aksariyati aynan ushbu romanni zamonaviy tarixiy roman janrining ilk mukammal namunasi sifatida e'tirof etadilar.

Roman syujeti XVIII asr o'rtalarida Shotlandiyada yuz bergan 1745-yilgi Yakobitlar qo'zg'oloni voqealari fonida rivojlanadi. Asarning bosh qahramoni Edward Waverley tarixiy voqealarning faol ishtirokchisiga aylanadi. Muallif aynan shu qahramon orqali tarixiy burilish davrida insonning ma'naviy tanlovi, siyosiy qarashlari hamda shaxsiy e'tiqodi qanday o'zgarishini tasvirlaydi.

Scott tarixiy voqealarni hujjatli aniqlik bilan tasvirlashga emas, balki ularning ruhini yaratishga intiladi. Asarda tarixiy faktlar badiiy syujet bilan tabiiy uyg'unlashgan. Shu sababli roman tarixiy xronika emas, balki tarixiy haqiqatning badiiy talqini sifatida namoyon bo'ladi.

"Waverley" romanining muhim poetik xususiyatlaridan biri tarixiy shaxslar va badiiy obrazlarning uyg'unligidir. Asarda Charlz Eduard Styuart kabi tarixiy shaxslar bilan bir qatorda to'qima qahramonlar ham faol ishtirok etadi. Bu usul keyinchalik tarixiy roman janrining eng muhim tamoyillaridan biriga aylandi.

Scott tarixiy muhitni yaratishda xalqning urf-odatlarini, kiyim-kechaklari, milliy musiqasi, diniy qarashlari hamda kundalik turmush tafsilotlariga katta e'tibor qaratadi. Aynan shu jihat roman voqealarining ishonchliligini oshiradi.

Georg Lukácsning ta'kidlashicha, "Waverley" romanining eng muhim yangiligi tarixni oddiy insonlar hayoti orqali tasvirlashidir. Ilgari tarixiy asarlarda asosiy e'tibor hukmdorlar va mashhur sarkardalarga qaratilgan bo'lsa, Walter Scott tarixning asosiy harakatlantiruvchi kuchi xalq ekanligini badiiy jihatdan isbotlay oldi.

Asarda romantizm va realizm elementlari o'zaro uyg'unlashgan. Romantik ruh qahramonlarning his-tuyg'ulari va tabiat tasvirlarida namoyon bo'lsa, realistik tasvir tarixiy voqealar, ijtimoiy ziddiyatlar va xalq hayotini yoritishda ko'zga tashlanadi. Mazkur sintez keyingi tarixiy romanlar uchun namunaviy model vazifasini bajardi.

Yana bir muhim jihat shundaki, Scott tarixni faqat o'tmish hodisasi sifatida emas, balki zamonaviy jamiyatni anglash vositasi sifatida talqin qiladi. Shu sababli romanda tasvirlangan tarixiy qarama-qarshiliklar XIX asr boshidagi Buyuk Britaniya jamiyatining ijtimoiy muammolari bilan hamohang tarzda talqin etiladi.

Shunday qilib, "Waverley" romani tarixiy roman janrining poetik mezonlarini shakllantirib berdi. Tarixiy voqealarning badiiy talqini, oddiy inson obrazining markazga chiqishi, tarixiy va to'qima qahramonlar uyg'unligi hamda milliy koloritning yuksak darajada tasvirlanishi ushbu asarning jahon adabiyotidagi tarixiy ahamiyatini belgilaydi.

2. "Ivanhoe" romanida milliy tarix va tarixiy haqiqat konsepsiyasi

Walter Scottning 1819-yilda nashr etilgan Ivanhoe romani tarixiy roman janrining eng mashhur namunalaridan biri hisoblanadi. Asarda XII asr Angliyasidagi normanlar va saksonlar o'rtasidagi siyosiy hamda madaniy ziddiyatlar badiiy asosda

yoritiladi. Scott ushbu roman orqali milliy birlik g'oyasi, tarixiy adolat va ijtimoiy kelishuv masalalarini ilgari suradi.

“Ivanhoe”da tarixiy voqealar markazida qirol Richard I, shahzoda Jon, Robin Gud singari tarixiy va afsonaviy obrazlar tasvirlanadi. Biroq muallif tarixni faqat hukmdorlar faoliyati orqali emas, balki ritsarlar, dehqonlar, ruhoniylar va oddiy xalq hayoti orqali ham ochib beradi. Shu sababli roman keng ijtimoiy panoramaga ega.

Scottning tarixiy roman yaratishdagi eng katta yutug'i shundaki, u tarixiy faktlarni quruq tasvirlamaydi, balki ularni badiiy konfliktlar orqali jonlantiradi. “Ivanhoe”da muhabbat, sadoqat, vatanparvarlik va adolat g'oyalari tarixiy voqealar bilan uyg'un holda rivojlanadi. Bu esa asarning estetik qiymatini oshiradi.

“Ivanhoe” keyinchalik Alexandre Dumas, Victor Hugo va Lev Tolstoy kabi yozuvchilarning tarixiy romanlari uchun muhim badiiy maktab vazifasini bajardi. Asarda qo'llangan tarixiy rekonstruksiya usuli, obrazlar tizimi va milliy kolorit yaratish tamoyillari XIX asr tarixiy romanining asosiy mezonlariga aylandi.

3. “Rob Roy” romanida milliy o'zlik va tarixiy shaxs talqini

Walter Scottning Rob Roy (1817) romani tarixiy roman janri taraqqiyotida alohida o'rin tutadi. Asar XVIII asr boshlaridagi Shotlandiya hayotini aks ettirib, tarixiy voqealarni milliy o'zlik va ozodlik g'oyalari bilan uyg'un holda tasvirlaydi. Roman markazida haqiqatan ham tarixda yashagan shaxs — Rob Roy MacGregor obrazi turadi. Biroq Scott ushbu tarixiy shaxsni quruq biografik tarzda emas, balki murakkab xarakterga ega badiiy qahramon sifatida yaratadi.

Asarda voqealar Frank Osbaldistone nigohi orqali bayon qilinadi. Bu usul muallifga tarixiy hodisalarni tashqi kuzatuvchi nuqtai nazaridan ko'rsatish imkonini beradi. Natijada tarixiy voqealar bir tomonlama emas, balki turli ijtimoiy qatlamlar manfaatlarini kesishgan murakkab jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Scott Rob Roy obrazida jasorat, adolat va milliy g'urur kabi fazilatlarni mujassamlashtiradi. Shu bilan birga, qahramon ideal darajada tasvirlanmaydi; uning qarorlari va harakatlari tarixiy sharoit bilan izohlanadi. Aynan shu yondashuv Walter Scott ijodining realizmga yaqinlashganini ko'rsatadi.

Roman poetikasining muhim jihatlaridan biri milliy koloritning yuksak darajada yaratilganidir. Tog'li hududlar, mahalliy lahjalar, xalq og'zaki ijodi, kiyim-kechak, urf-odatlar va kundalik turmush tafsilotlari tarixiy muhitni ishonarli aks ettirishga xizmat qiladi. Shu sababli “Rob Roy” nafaqat tarixiy roman, balki Shotlandiya milliy madaniyatining badiiy ensiklopediyasi sifatida ham baholanadi.

4. “Old Mortality” romanida diniy va siyosiy ziddiyatlarning badiiy talqini

Walter Scottning Old Mortality (1816) romani XVII asr Shotlandiyasidagi diniy va siyosiy qarama-qarshiliklarni tasvirlaydi. Asarda tarixiy voqealar protestant kovenanterlar harakati bilan bog'liq holda yoritilgan.

Roman tarixiy roman poetikasida muhim bo'lgan yana bir tamoyilni namoyon etadi: muallif biror siyosiy kuchni mutlaq ijobiy yoki salbiy qilib tasvirlamaydi. Har bir tarixiy guruhning qarashlari va manfaatlari obyektiv yoritiladi. Bu esa Scottning tarixga nisbatan ilmiy xolislikka intilganini ko'rsatadi.

Asarda tarixiy voqealar inson xarakterining shakllanishiga qanday ta'sir qilishi chuqur ochib beriladi. Scottning fikricha, tarix insonni emas, balki inson ham tarixni yaratadi. Shu sababli tarixiy jarayonlar va individual taqdirlar o'zaro uzviy bog'liq holda tasvirlanadi.

"Old Mortality" romanida tarixiy konfliktlar diniy qarashlar bilan chambarchas bog'langan. Biroq muallif diniy qarama-qarshiliklardan ko'ra insonparvarlik va bag'rikenglik g'oyalarini ustuvor qo'yadi. Mazkur tamoyil keyingi tarixiy romanlarda ham davom ettirilgan.

5. "The Heart of Midlothian" romanida tarix va inson taqdiri

1818-yilda nashr etilgan The Heart of Midlothian Walter Scottning eng yetuk asarlaridan biri hisoblanadi. Ushbu roman tarixiy voqealarni siyosiy kurashlardan ko'ra insoniy qadriyatlar orqali yoritishi bilan ajralib turadi.

Roman markazida Jeanie Deans obrazi turadi. U tarixiy voqealarning bevosita ishtirokchisi bo'lmasa-da, tarixiy sharoit uning shaxsiy hayoti va taqdiriga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Scott shu orqali tarixning oddiy inson hayotidagi aksini ko'rsatishga muvaffaq bo'ladi.

Jeanie Deans obrazi adolat, halollik va insoniylik timsoli sifatida tasvirlangan. Muallif tarixiy voqealarni aynan mana shunday axloqiy qadriyatlar orqali baholaydi. Bu esa Walter Scott romanlarining faqat tarixiy emas, balki falsafiy mazmunga ham ega ekanligini ko'rsatadi.

Adabiyotshunoslar ushbu romanni tarixiy realizmning eng mukammal namunalariidan biri deb hisoblaydilar. Chunki unda tarixiy faktlar inson ruhiyati va psixologiyasi bilan uyg'un holda tasvirlangan.

6. "Quentin Durward" romanida Yevropa tarixining badiiy rekonstruksiya

Walter Scottning Quentin Durward (1823) romani XV asr Fransiya tarixiga bag'ishlangan bo'lib, yozuvchining Shotlandiya tarixidan tashqariga chiqib, umumyevropa tarixini badiiy talqin qilishdagi muvaffaqiyatini namoyon etadi.

Roman markazida Fransiya qiroli Lui XI hukmronligi davridagi siyosiy voqealar tasvirlanadi. Muallif tarixiy manbalarga tayangan holda qirolning murakkab siyosiy faoliyatini ko'rsatadi. Shu bilan birga, bosh qahramon Quentin Durward obrazi orqali sadoqat, jasorat va insoniy fazilatlar ulug'lanadi.

Mazkur roman Walter Scott tarixiy roman poetikasining universalligini ko'rsatadi. U nafaqat Shotlandiya, balki boshqa xalqlar tarixini ham yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlay olgan. Aynan shu jihat yozuvchining tarixiy roman janridagi xalqaro nufuzini yanada mustahkamlagan.

7. **Walter Scott tarixiy roman poetikasining asosiy tendensiyalari**

Walter Scott asarlarining tahlili tarixiy roman taraqqiyotining quyidagi asosiy tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi:

Birinchidan, tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'rtasida muvozanat yaratiladi. Scott tarixiy faktlarni o'zgartirishga emas, balki ularni badiiy vositalar yordamida jonlantirishga intiladi.

Ikkinchidan, tarix markaziga oddiy inson olib chiqiladi. Tarixiy voqealar hukmdorlar emas, balki xalq hayoti orqali yoritiladi.

Uchinchidan, milliy kolorit tarixiy roman poetikasining muhim unsuriga aylanadi. Muallif xalq tili, urf-odatlar, kiyim-kechaklari, me'morchiligi va turmush tarzini batafsil tasvirlaydi.

To'rtinchidan, romantizm va realizm uyg'unlashadi. Qahramonlarning ichki kechinmalari romantik ruhda ifodalansa, tarixiy voqealar va ijtimoiy munosabatlar realistlik asosida tasvirlanadi.

Beshinchidan, tarixiy shaxslar ideallashtirilmaydi. Ular o'z davrining siyosiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlari bilan bog'liq holda murakkab xarakterlar sifatida gavdalandiriladi.

Aynan mana shu tendensiyalar Walter Scottni tarixiy roman janrining asoschisi sifatida e'tirof etilishiga sabab bo'ldi hamda uning ijodi XIX–XX asr tarixiy romanlarining rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari Walter Scott tarixiy roman janrining nazariy va amaliy asoslarini shakllantirgan eng muhim adiblardan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Uning romanlari tarixiy voqealarni oddiy xronologik ketma-ketlikda tasvirlashdan ko'ra, ularning jamiyat taraqqiyoti, milliy ong va inson taqdiriga ta'sirini badiiy jihatdan ochib berishga xizmat qiladi. Scott tarixni badiiy tafakkur vositasida qayta yaratish orqali tarixiy roman janrini yangi bosqichga olib chiqdi.

Tadqiqot davomida Waverley, Ivanhoe, Rob Roy, Old Mortality, The Heart of Midlothian va Quentin Durward romanlari qiyosiy tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, yozuvchi har bir asarida tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'rtasida muvozanatni saqlashga intilgan. Tarixiy shaxslar bilan bir qatorda badiiy obrazlarning yaratilishi tarixiy voqealarni o'quvchi uchun yanada ishonarli va ta'sirchan qilib ko'rsatishga xizmat qilgan.

Walter Scott tarixiy roman poetikasiga bir qator yangiliklarni olib kirdi. Jumladan, tarixiy voqealarning oddiy insonlar hayoti orqali yoritilishi, milliy koloritning badiiy tasvir vositasiga aylanishi, tarixiy muhitning puxta rekonstruksiya qilinishi hamda romantizm va realizm tamoyillarining uyg'unlashtirilishi tarixiy roman janrining keyingi taraqqiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Mazkur tamoyillar XIX asr Yevropa adabiyotida yaratilgan ko'plab tarixiy romanlar uchun metodologik asos vazifasini bajardi.

Walter Scott ijodining yana bir muhim jihati shundaki, u tarixni faqat o'tmish voqealari sifatida emas, balki bugungi kunni anglash va kelajakni baholash vositasi sifatida talqin qiladi. Shu bois uning romanlari zamonaviy adabiyotshunoslikda ham o'z ilmiy ahamiyatini yo'qotmagan. Tarixiy voqealar va badiiy tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni yoritishda Scott yaratgan uslub bugungi tarixiy nasr uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Walter Scott romanlarining tahlili tarixiy roman taraqqiyotining quyidagi asosiy tendensiyalarini aniqlash imkonini berdi:

- * tarixiy haqiqat va badiiy to'qimaning uyg'unligi;
- * tarixiy jarayonlarda oddiy inson obrazining markaziy o'ringa chiqishi;
- * milliy tarix va madaniyatning badiiy rekonstruksiya;
- * romantizm va realizm poetikasining sintezi;
- * tarixiy shaxslarni murakkab xarakter sifatida talqin qilish;
- * tarixiy voqealarni umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lash.

Mazkur tadqiqot natijalari Walter Scott tarixiy roman janrining asoschisi sifatidagi o'rnini ilmiy jihatdan asoslaydi hamda uning ijodi bugungi tarixiy roman poetikasini o'rganishda muhim metodologik manba bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi

Mazkur maqolaning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

- * Walter Scott romanlarida tarixiy roman taraqqiyotining asosiy tendensiyalari kompleks tarzda tahlil qilindi.
- * Tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'rtasidagi munosabat zamonaviy adabiyotshunoslik yondashuvlari asosida baholandi.
- * Scott ijodining XIX asr va zamonaviy tarixiy roman rivojiga ko'rsatgan ta'siri qiyosiy jihatdan yoritildi.
- * Romanlarning poetik tizimi tarixiy-qiyosiy metod asosida tahlil qilindi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalaridan:

- * oliy ta'lim muassasalarining filologiya yo'nalishlarida;
- * "Jahon adabiyoti", "Ingliz adabiyoti", "Adabiyot nazariyasi" fanlarini o'qitishda;
- * tarixiy roman poetikasiga oid ilmiy tadqiqotlarda;
- * magistrlik va bitiruv malakaviy ishlarini tayyorlashda ilmiy manba sifatida foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abrams, M. H., & Greenblatt, S. (2018). The Norton Anthology of English Literature (10th ed.). W. W. Norton & Company.
2. Daiches, D. (1971). Sir Walter Scott and His World. Thames & Hudson.
3. De Groot, J. (2010). The Historical Novel. Routledge.
4. Fleishman, A. (1971). The English Historical Novel: Walter Scott to Virginia

Woolf. Johns Hopkins University Press.

5. Hutcheon, L. (1988). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. Routledge.

6. Lukács, G. (1983). *The Historical Novel*. University of Nebraska Press.

8. Shaw, H. E. (1983). *The Forms of Historical Fiction*. Cornell University Press.

9. Scott, W. (1814/2004). *Waverley*. Penguin Classics.

10. Scott, W. (1816/2000). *Old Mortality*. Oxford University Press.

11. Scott, W. (1817/2007). *Rob Roy*. Oxford University Press.

12. Scott, W. (1818/2004). *The Heart of Midlothian*. Penguin Classics.

13. Scott, W. (1819/2000). *Ivanhoe*. Penguin Classics.

14. Scott, W. (1823/1999). *Quentin Durward*. Oxford University Press.

15. Alexander, M. (2017). *A History of English Literature*. Palgrave Macmillan.

16. Eagleton, T. (2013). *How to Read Literature*. Yale University Press.

17. Childs, P., & Fowler, R. (2006). *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. Routledge.

18. Baldick, C. (2015). *The Oxford Dictionary of Literary Terms* (4th ed.). Oxford University Press.

19. Sanders, A. (2004). *The Short Oxford History of English Literature*. Oxford University Press.

20. Watt, I. (2001). *The Rise of the Novel*. University of California Press.

21. Рахмонов, А. К. (2026). ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ АЛ-МУТАРРИЗИЯ. «*Qazaqtaný*», (29), 162-171.

22. Sultanova, S. N. (2025). Methodological Issues in Teaching Fiction Translation. *Modern Education and Innovative Approaches to Teaching Foreign Languages International Scientific and Practical Conference: "Modern Education and Innovative Approaches to Teaching Foreign Languages"*, 271-274.

23. Saparova, D. M. THE ROLE OF HYPERBOLE IN EXPRESSIVE AND CHARACTER-BUILDING FUNCTIONS IN LITERATURE: A CASE STUDY OF MATILDA. *International Journal of Political Sciences and Economics*, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>

24. Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic motivation. *International conference on multidisciplinary sciences and innovations (ICMSI)*, 132-134.

25. Korte, B., & Paletschek, S. (Eds.). (2009). *History Goes Pop: Popular Culture and the Historical Imagination*. Transcript Verlag.

24. Газијева, М. Т. (2017). The use of ICT in teaching and learning the foreign language to prevail the problems in mixed ability groups. *Молодой ученый*, (51), 269-270.

25. Xolmatova, M. I. (2025). The role of literary translation in promoting intercultural communication Iqro journal (Issue 01), 1595-1597.
26. Кодирова 3.3.(2025).Нейролингвистические механизмы восприятия англоязычных аудиоподкастов при формировании навыков аудирования.Журнал гуманитарных и естественных наук, 28 [1], 5-14.
27. Oripova S.N. G'arb-u Sharq o'rtasida janrlar sintezi va ifoda madaniyati
28. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. The Light of Islam, 3, 39-47.
29. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. Мировая наука, (6 (15)), 61-63.
30. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In Инновационные подходы в современной науке (pp. 177-182).
31. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. Экономика и социум, (1 (116)), 235-239.